

УДК 342.813:355.23:351.746.1

В. В. РАЙКО,

*доктор педагогічних наук, професор, ректор Національної академії
Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького,
м. Хмельницький*

О. Л. ФЕДИК,

*кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри логістики
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький*

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ОСНОВА ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ТИЛУ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

У статті висвітлено підходи до визначення особливостей професійної компетентності майбутніх офіцерів тилу прикордонного відомства у процесі навчання у ВВНЗ. Проведено аналіз і визначено професійні компетенції майбутніх офіцерів тилу ДПСУ, що в кінцевому результаті впливатимуть на компетентність.

Ключові слова: компетентність, офіцер тилу.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сьогодні як ніколи від якості навчання майбутніх офіцерів у вищому навчальному закладі залежить не лише результат навчання, розвиток і виховання курсантів, але й формування відповідального ставлення у них до власної компетентності як майбутнього професіонала своєї справи. Під професіоналізмом розуміється особлива якість людини, яка систематично і якісно виконує складні завдання з відповідною якістю. Для отримання професійності кожній людині потрібні відповідні здібності, бажання та вольовий харак-

тер, а також готовність до постійного навчання й удосконалення своєї майстерності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях проблема професійної компетентності посідає одне з провідних місць, про що свідчать монографії, матеріали наукових конференцій, статті, у яких досліджують сутність і структуру даного феномену та значимість для практичної діяльності з підготовки сучасного фахівця. Дослідженням питань професійної компетентності займалися А. Бермус, Г. Гаврищак, С. Дяков, В. Краєвський, Л. Макодзей, О. Мацюк, О. Овчарук, А. Окіпняк, В. Петрук, Р. Уайт, А. Хуторський та інші. Така увага пов'язана перш за все з необхідністю формування нових підходів до визначення змісту професійної освіти, розробкою нових вимог до сучасних випускників та вирішення актуальних завдань, що стоять перед військовослужбовцями Державної прикордонної служби України (ДПСУ).

Метою статті є висвітлення різних підходів до визначення особливостей професійної компетентності майбутніх офіцерів тилу прикордонного відомства у процесі навчання у вищих військових навчальних закладах (ВВНЗ).

Виклад основного матеріалу дослідження. У середині 50-х років минулого століття в навчальних закладах Сполучених Штатів Америки в навчальному процесі було запроваджено формування в учнів не лише знань і навичок, а й умінь їх застосувати у практичній діяльності, що отримало назву “компетентнісний підхід”. Пізніше такий підхід поширився і в країнах Європи, зокрема у Великобританії, Німеччині.

Сучасна література, науково-педагогічні джерела висвітлюють безліч трактувань таких понять, як “компетенція”, “компетентність”, “компетентнісний підхід” і дають трактування цих термінів. Д. Равен у своїх працях використовує терміни “компетенція” та “компетентність” як синоніми, а деякі науковці (А. Бермус, В. Краєвський, Р. Уайт, А. Хуторський, І. Зимня) проводять розрізнення цих понять [7].

Так, російські педагоги В. Краєвський, А. Хуторський акцентують увагу на розрізненні термінів “компетенція” (лат. *competentia*) – коло пи-

тань, щодо яких людина добре обізнана, пізнала їх і має досвід, і “компетентність” (у певній галузі) – поєднання відповідних знань і здібностей, що дають змогу обґрунтовано говорити про цю сферу й ефективно діяти в ній. Отже, компетентність можна розглядати як результат набуття компетенцій [1].

У сучасному великому тлумачному словнику визначено поняття:

компетенція – 1. Добра обізнаність із чим-небудь. 2. Коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи;

компетентний – 1. Той, який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий. Який ґрунтується на знанні; кваліфікований. 2. Який має повні повноваження; повноправний, повновладний [2, с. 445].

У словнику В. Даля визначено: “Компетентность – полноправность...” [8, с. 148].

Проблема професійної компетентності активно вивчається на сучасному етапі розвитку вищої школи. Частіше всього це поняття вживається інтуїтивно для висловлювання високого рівня кваліфікації та професіоналізму. Професійна компетентність розглядається як характеристика якості підготовки фахівця, потенціалу ефективності трудової діяльності.

Л. В. Сень, порівнюючи професіоналізм з різними аспектами зрілості фахівця, констатує чотири види професійної компетентності: спеціальну, соціальну, особистісну, індивідуальну.

1. Спеціальна професійна компетентність характеризує володіння діяльністю на високому професійному рівні і включає не лише тільки наявність спеціальних знань, але і вміння застосовувати їх на практиці.

2. Соціальна професійна компетентність характеризує володіння способами професійної діяльності і співробітництва, прийнятими в професійному середовищі прийомами професійного спілкування.

3. Особистісна професійна компетентність характеризує володіння способами самовисловлювання і саморозвитку, засобами протистояння професійної діяльності, самостійно приймати рішення, бачити проблему.

4. Індивідуальна професійна компетентність характеризує володіння прийомами саморегуляції, готовність до професійного зростання, наявність професійної мотивації [7].

Якщо розглянути питання про загальну компетентність людини в професійній діяльності, можемо зазначити, що вона містить низку характеристик: здатність працювати самостійно без постійного керівництва; здатність брати на себе відповідальність за власною ініціативою; здатність виявляти ініціативу, не питаючи інших, чи потрібно це робити; готовність помічати проблемні питання та шукати шляхи їх вирішення; уміння аналізувати ситуацію та застосовувати здобуті знання для такого аналізу; уміння знаходити спільну мову з іншими; здатність засвоювати будь-які знання за власною ініціативою; уміння приймати рішення на основі здорових суджень [6].

Досліджуючи поняття фахової компетентності, В. Петрук визначила, що це система знань, умінь і навичок, професійно значущих якостей особистості, які забезпечують можливість виконання професійних обов'язків певного рівня, а компонентами фахової компетентності – професійні компетенції [5].

Аналіз наукової літератури свідчить, що компетентність об'єднує пізнавальні ставлення та практичні навички, цінності, емоції, поведінкові компоненти, знання і вміння, які можна мобілізувати для активної дії; допомагає людині визнавати, ідентифікувати і розв'язувати (незалежно від контексту) проблеми, характерні для певної діяльності; є ідентифікатором, що сприяє у визначенні готовності майбутнього випускника до життя, його подальшого особистісного розвитку, активній участі в житті суспільства. А набуття молоддю знань, умінь та навичок удосконалює їх компетентність, сприяє їх інтелектуальному, культурному, особистісному розвитку, формуванню здатності швидко реагувати на запити часу [3].

На основі аналізу літературних джерел [4; 7] європейських країн нами зроблено висновок, що людина, набувши певних знань, умінь і навичок, спрямованих на вдосконалення її компетентності, сприяє інтелектуальному, культурному розвитку особистості, формуванню в неї здатності швидко реагувати на запити часу.

Як одну з важливих складових професійної компетентності Л. В. Сень називає здатність до самостійного набуття знань і навичок, а також використання їх у практичній діяльності [7].

Розглядаючи підготовку майбутніх офіцерів інженерних військ, С. Дяков визначив, що "...в основу фахової компетентності майбутніх офіцерів інженерних військ покладено комунікативність, пильність, професійну інтуїцію; динамізм мислення і дій, тобто здатність до вольових дій та логічного переконання; інтелектуально-емоційну стійкість (уміння володіти собою, зберігати стійку працездатність в екстремальній ситуації); креативність – здатність до творчості, уміння вирішувати нестандартні завдання інженерного забезпечення тощо" [1].

На нашу думку, професійна компетентність формується вже на стадії професійної підготовки майбутнього фахівця. Навчання курсантів у Національній академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького необхідно розглядати як процес формування передумови (основи) професійної компетентності, а навчання офіцерів на факультеті підготовки керівних кадрів – як процес розвитку та поглиблення професійної компетентності, перш за все найвищих її складових.

Присвоєння кваліфікації фахівцю вимагає від нього не досвіду в цій справі, а відповідності здобуття в процесі навчання знань і вмінь освітнього стандарту. Кваліфікація – це ступінь і вид професійної навченості (підготовленості), що дозволяє фахівцю виконувати роботу на відповідній посаді. Фахівець спочатку отримує кваліфікацію, а потім у нього почне складатись відповідний професійний досвід.

Поняття "професіоналізм" є більш широким, ніж поняття "професійна компетентність". Бути професіоналом – це не тільки знати, як робити, але й уміти реалізовувати ці знання, добиваючись необхідного результату. (Рятувальником на воді не може бути людина, яка знає, як плавати, але не вміє цього робити). Важливим є і результат діяльності, і відповідність її з витратами (психологічними, фізіологічними і т. д.), тобто при оцінці професіоналізму до уваги береться ефективність професійної діяльності [6, с. 24].

На підставі аналізу різних підходів до визначення "компетентність" ми можемо виокремити низку важливих моментів, а саме: компетент-

ність розуміється як базова якість особистості (фахівця); компетентність як результат професійної підготовки особистості у вузі, що включає професійне навчання, професійне виховання, професійне становлення; рівень сформованості компетентності визначається змістом і структурою навчального процесу вузу.

Професійна компетентність випускника ВВНЗ, що навчається за військово-професійним спрямуванням “офіцер тилу”, специфіка якого обумовлена діями загальних, особливих, одиничних специфічних вимог до військової служби, а сутність і структура визначається сформованістю в майбутнього офіцера комплексу якостей, що відповідають вимогам, цілям, завданням і характеру сучасної служби на кордоні, до складу якого входять командно-організаторська, навчальна, виховальна та експлуатаційна діяльності.

Ми пропонуємо розглядати професійні компетенції офіцерів тилу в контексті їх професійної діяльності та застосування знань, умінь і навичок як однієї зі складових для досягнення високого рівня компетентності. Аналіз практичної діяльності офіцерів тилу (продовольчого, речового відділення та відділення пально-мастильних матеріалів (ПММ) в органах охорони державного кордону (ООДК) дозволив визначити їх компетенцію як обізнаність у загальній системі всебічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів і підрозділів ДПСУ з основами фізіології харчування, порядком проведення контролю за наявністю та якістю їжі, технологією приготування їжі, порядком експлуатації технологічного і холодильного обладнання їдалень, порядком перевірки наявності пального і технічних засобів та їх відповідності обліковим даним, порядком перевірки якісного стану пального та своєчасністю його поновлення, порядком забезпечення ООДК та відділів прикордонної служби речовим майном та іншими матеріальними засобами.

Використовуючи аналіз поглядів вітчизняних і зарубіжних фахівців на підготовку офіцерів тилу, ми визначимо перелік професійних компетенцій, якими, на нашу думку, повинен володіти офіцер відділення тилового забезпечення. Нами було визначено, що ми будемо розглядати компетенції офіцерів тилу в контексті їх професійної діяльності, профе-

сійного застосування знань, умінь і навичок (офіцерів продовольчого, речового відділень та відділення ПММ).

З метою визначення професійної компетенції в офіцерів відділень тилового забезпечення ООДК було здійснено запити до керівників органів охорони державного кордону ЗхРУ та проведено анкетування офіцерів продовольчих і речових відділень ООДК.

Крім того, для отримання більш повного переліку професійних компетенцій були враховані компетенції, що є визначальними у наших найближчих сусідів, держав СНД і низки європейських країн: готовність до свідомого вибору майбутньої професії; компетенції, що реалізують здатність бажання вчитися, професійно вдосконалюватись; інформаційна компетентність; готовність підвищувати свій фаховий рівень; соціальна компетенція; комунікативна компетенція; фахово-професійна готовність.

Аналіз сукупності цих компетенцій дозволив виокремити та розкрити основні, на нашу думку, професійні компетенції, якими повинен володіти офіцер тилу, а саме:

соціальна компетенція – уміння працювати у складі колективу, бути ініціативним, здатність швидко переорієнтовуватись з одного виду діяльності на інший, здатність знайти спільну мову у колективі, уникати конфліктів;

комунікативна компетенція – комунікабельність, стриманість, організованість, уміння спілкуватися з товаришами та підлеглими;

особистісна компетенція – відповідальність, цілеспрямованість, ініціативність, рішучість, наполегливість, прагнення до самовдосконалення, прагнення до якісного виконання поставлених завдань, висока виконавча дисциплінованість, здатність до швидкого прийняття рішень, упевненість і чіткість у діях, здатність швидко адаптуватися до змін обстановки;

фахова компетенція – відповідальність, професіоналізм, практичний досвід, розуміння завдання, що виконує, об'єктивність при прийнятті рішень, компетентнісний підхід до виконання поставлених завдань;

інформаційна компетенція – уміння виокремити необхідну інформацію з різних довідково-інформаційних джерел, володіння сучасними інформаційно-технічними технологіями;

фізіологічна компетенція – енергійність, витривалість, працьовитість, здатність переносити фізичні та психологічні навантаження, працездатність, уважність;

проектувальна компетенція – уміння визначити основні моменти при виконанні завдань та здійснити відповідний розрахунок сил і засобів для виконання поставлених завдань;

психологічна компетенція (рефлексивна) – упевненість у своїх діях, здатність швидко адаптуватися до різких змін службової обстановки, здатність приймати рішення і діяти у нестандартних ситуаціях;

методична компетенція – схильність до саморозвитку й активне прагнення до самовдосконалення;

емоційна компетенція – емоційно-вольова та психологічна стійкість, здатність легко пережити невдачі і неприємності, уміння підтримувати хороший настрій.

Професійно компетентним, на наш погляд, може вважатись випускник вузу, який відданий майбутній офіцерській справі, мотивований до проходження військової служби та задоволений нею; активно й наполегливо освоює норми і нюанси військової справи, досягає майстерності, прагне професійного зростання; усвідомлено розвиває свою індивідуальність засобами професійної діяльності; успішно вирішує завдання навчання та виховання підлеглого персоналу, володіючи необхідними для цього психологічними й особистісними якостями.

Зважаючи на це, професійна компетентність майбутнього офіцера тилу ДПСУ, на нашу думку, розуміється як комплексна характеристика особистості сучасного офіцера, що виявляється високим рівнем професіоналізму, умінням самовдосконалюватись, здатність до ефективного виконання функціональних обов'язків та якісного вирішення професійних завдань.

Висновки. Отже, майбутній офіцер тилу повинен володіти цілим комплексом професійних компетенцій: соціальна, комунікативна, особистісна, фахова, інформаційна, фізіологічна, проектувальна, психологічна (рефлексивна), методична, нервово-емоційна, життєва, нервово-психологічна. Сформувавши професійні компетенції, ми в кінцевому результаті досягнемо професійної компетентності майбутнього офіцера.

Напрямок подальшого дослідження може бути визначення особливостей структури військово-організаторських умінь офіцера-прикордонника з урахуванням специфіки його військово-професійної діяльності.

Список використаної літератури

1. Дяков С. І. Методичні засади тактико-спеціальної підготовки майбутніх офіцерів інженерних військ : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Дяков Святослав Іванович. – Кам'янець-Подільський, 2011. – 337 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2004. – 1440 с.
3. Волкова Н. П. Педагогіка : навч. посіб. / Н. П. Волкова. – Вид. 2-ге, перер., доп. – К. : Академвидав, 2007. – 616 с.
4. Овчарук О. В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти / О. В. Овчарук // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с.
5. Петрук В. А. Теоретико-методичні засади формування базових професійних компетенцій у майбутніх фахівців технічних спеціальностей : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Петрук Віра Андріївна. – Київ, 2008. – 292 с.
6. Равен Д. Компетентность в современном обществе [Электронный ресурс] / Д. Равен. – М., 2008. – Режим доступа : <http://www.ime.edu-ua.net/em.html>
7. Сень Л. В. Розвиток компетентнісно-орієнтовного навчання за кордоном / Л. В. Сень // Професійні компетенції та компетентність вчителя : матеріали рег. наук.-практ. сем. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. І. Гнатюка, 2006. – С. 14–16.
8. Толковый словарь. Том 2. / глав. ред. Даль В. И. – М. : Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1955. – 779 с.

Стаття надійшла до редакції 17.02.2014.

Райко В. В., Федик А. Л. Профессиональная компетентность как основа профессионализма будущих офицеров тыла Государственной пограничной службы Украины

В статье освещены подходы к определению особенностей профессиональной компетенции будущих офицеров тыла пограничного ведомства в процессе обучения в вузе. Проведен анализ и определены профессиональные компетенции будущих офицеров тыла ГПСУ, что в конечном итоге влияет на компетентность.

Ключевые слова: *компетентность, офицер тыла.*

Raiko V. V., Fedyk O. L. **The professional competence as a basis of professionalism for future logistics border guard officers**

The problem of professional competence is being studied very active at present stage of high school development. More often, this term is intuitively used for expressing high level of skills and professionalism. A professional competence is regarded as a characteristic of quality training of specialist also as the potential effectiveness of working activity.

We think professional competence is already formed at the stage of training future specialists. The process of studying cadets at the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine should be considered as a process of forming prerequisite (base) for professional competence and also as a process of training officers at the faculty of management training as the process of developing and deepening professional competence, first of all in the key points of its components.

Specialist qualification does not require experience it in this area, but to obtain compliance in learning knowledge and skills of educational standards. Qualification is the degree and kind of professional level (readiness) that enable professionals to execute work in appropriate position. At first specialist will receive qualification level and only after that his relevant professional experience starts to form.

Analyzing different approaches to the definition “competence”, we can distinguish a number of important points, such as competence means as the basic quality of the individual (professional) competence as a result professional training of personality at university, that also includes professional training, education, and development; formation level of competence determined by the content and structure of the university educational process.

Professional competence of gradulators, who are trained as “rear officer”, due to military service specification points out on their ability to meet the requirements, goals, tasks and understand the nature of modern life on the border, which includes the command-organization, training, educational and operational activities.

We propose to consider the professional competence of rear officers in the context of their professional activities and the application of knowledge’s and skills as one of the components for achieving a high level competence.

In our opinion professionally competent graduator of the university can be: the person who is very faithful to his future career, motivated to perform duties and also seeks to professional growth, consciously develops his personality by means of professional activities, successfully solves the problem of training and education of subordinate personnel, etc.

Taken to the consideration that professional competence of rear officers an individual complex of characteristics for modern officers includes a high level of professionalism, ability to self-improvement, the ability to perform effectively functional responsibilities and high level of quality in solving professional problems.

Keywords: *professional competence, future officers.*